

KATSAUS JA AJATUKSIA SASTAMALAN KAUPUNGIN PERUSTAMISTA EDELTÄVÄÄN SEITSEMÄN TUHANNEN VUODEN MITTAISEEN AIKAAN

I YLEISTÄ

Olen kaupunginsihteeri Hannu Nikkilältä saanut tehtäväkseni kirjoittaa katsauksen Sastamalan kaupungin alueen seitsemän tuhannen vuoden pituiseen historiaan.

Sastamalan kaupungin toiminta alkoi vuoden 2009 alussa. Kaupunki koostuu entisestä Vammalan kaupungista sekä entisistä Mouhijärven ja Äetsän kunnista. Vaikka uutta kaupunkia olivat muodostamassa edellä mainitut kolme kuntaa, on tilanne toinen, jos Vammalan kaupunki ja Äetsän kunta puretaan osiin. On nimittäin niin, että Vammalan kaupunkiin liittyivät vuoden 1973 alussa Karkun ja Tyrvään kunnat ja vuoden 2007 alussa Suodenniemen kunta. Äetsän taas muodostivat vuoden 1983 alusta lukien Keikyän ja Kiikan kunnat. Mouhijärvi on ollut vuodesta 1639 alkaen olemassa liittymättä mihinkään kuntaan ja ottamatta vastaan yhtäkään kuntaa.¹ Muinaisen Sastamalan suurpitäjän ulkopuolelle jäävät Suoniemi, joka vuoden 1973 alussa liittyi Nokian kaupunkiin, sekä Lavian ja Kiikoisten kunnat. Sastamalan kaupunkiin tulee Äetsän liittymisen myötä pala Huittisten muinaisen suurpitäjän aluetta, Keikyä. Voidaan siis todeta, että Sastamalan kaupungin alue on lähes sama kuin muinaisen Sastamalan suurpitäjä.

Koska tarkasteltavana on seitsemän tuhannen vuoden pituinen ajanjakso, on selvää, että en voi kovin syvällisesti paneutua alueen historiaan. Niinpä edessä on sarja lyhyitä anekdootteja esihistoriasta, Ruotsin ajasta ja Venäjän vallan ajasta. Esille nousevat kaksi keskiaikaista kirkkoa, taloudellisen nousun aika 1800-luvun lopulla ja Sastamalan miehet joissakin viime vuosisatojen sodissa.

---

¹ Piilonen, Juhani, Sastamalan historia 2. 1300 – 1860. Julkaisija Sastamalan historiatoimikunta. Vammala 2007. s. 345. – Karkun kappeliseurakunta Mouhijärvestä tuli vuonna 1591, mikä voidaan päätellä siitä, että kappalainen ”on”, kuten professori Juhani Piilonen on osoittanut, ”allekirjoittanut Uotsolassa erään todistuksen 8.8.1591”. Itsenäiseksi seurakunnaksi Mouhijärven kappeliseurakunta korotettiin vuonna 1639. Piilosen mukaan ”kenraalikuvernööri” (Pehr) ”Brahe vahvisti 8.10.1639 hallituksen puolesta jaon sekä osoitti Mouhijärven kirkkoherralle pappilaksi Eskolan kylästä veronmaksukyvyttömäksi käyneen tilan”. Piilonen 2007, 340, 345.

II JOITAKIN AJATUKSIA SASTAMALAN ESIHISTORIASTA

Ensimmäiset ihmiset saapuivat näille tienoille noin 8000 vuotta sitten, kun käytetään kalibroitua ajoitusta, ja rakensivat tänne asumuksensa.² Seuraavassa taulukossa ovat esihistorian eri vaiheet aina kesiajalle saakka ja niiden sekä kalibroidut että kalibroimattomat ajoitukset rautakauteen saakka:

Taulukko 1: Vertaileva taulukko esihistorian ajoituksista³

Numero	Aikakauden nimi	Kalibroimaton ajoitus	Kalibroitu ajoitus
	Kivikausi		
	Kivikausi	7300 – 1300 eKr	8500 – 1200 eKr
I	Suomusjärven kulttuuri	7300 – 4200 eKr	8500 – 5100 eKr
II	Vanhempi varhaiskampakeraaminen kulttuuri	4200 – 3500 eKr	5100 – 4300 eKr
III	Nuorempi varhaiskampakeraaminen kulttuuri	3500 – 3350 eKr	4300 – 4100 eKr
IV	Jäkäränryhmä	3500 – 3000 eKr	4300 – 3700 eKr
V	Varhaiskampakeraamiikka	3350 – 2800 eKr	4100 – 3500 eKr
VI	Uskelanryhmä	3000 – 2600 eKr	3700 – 3300 eKr
VII	Vasarakirveskulttuuri	2500 – 2100 eKr	3200 – 2500 eKr
VIII	Sipilänhaanryhmä	2600 – 2400 eKr	3300 – 2900 eKr
IX	Pyheensillanryhmä	2400 – 2000 eKr	2900 – 2400 eKr
X	Kiukaiskulttuuri	2000 – 1300 eKr	2400 – 1200 eKr
	Pronssikausi		
XI	Pronssikausi	1300 – 500 eKr	1500 – 500 eKr

² Salo, Unto, Sastamalan historia 1,1. Esihistoria. Julkaisija Sastamalan historiatoimikunta. Hämeenlinna 2004. s. 28, 30.

³ Salo 2004, 30, 166 – 167, 170, 172, 176, 182.

	Rautakausi		
	Rautakausi	500 eKr – 1300 jKr	
XII	Esiroomalainen rautakausi	500 eKr – 50 jKr	
XIII	Vanhempi roomalaisaika	50 – 200 jKr	
XIV	Nuorempi roomalaisaika	200 – 400 jKr	
XV	Kansainvaellusaika	400 – 550 / 600 jKr	
XVI	Merovinkiaika	550 / 600 – 800 jKr	
XVII	Viikinkiaika	800 – 1025 / 1075 jKr	
XVII	Ristiretkiaika	1025 / 1075 – 1150 – 1200 jKr	

Kuten edellä totesin, ensimmäiset ihmiset saapuivat näille tienoille noin kahdeksan tuhatta vuotta sitten eli suomusjärven kulttuurin puolen välin tienoilla. He eivät asettuneet tänne pysyvästi. Koska he kuitenkin viipyivät täällä useita viikkoja, mahdollisesti kuukausia kerrallaan, ovat he rakentaneet itselleen asumuksetkin. Varhaisimmat tunnetut asuinpaikat Sastamalan kaupungin alueella ovat Haapakallio, Hiukkasaari ja Liekolankadun alue. Näiden ihmisten asumusten malli, kotatyyppi, näkyy kuvassa 1 Olli Ojansivun maalaamana.

Suomusjärven kulttuuri on saanut nimensä Varsinais-Suomen itäosassa olleen kunnan mukaan, josta löydettiin runsaasti aikakaudelle tyypillisiä kiviesineitä, kuten pallonuijia.⁴ Taulukossa kaksi on lueteltu ne kiviesineet, jotka kuuluvat suomusjärven kulttuurin piiriin, ajoituksineen. Sitä ennen on kuitenkin todettava, että se, mitä muualta tulleet ihmiset täältä hakivat, oli saalis. He olivat siis kalastajia ja metsästäjiä. Tuon aikakauden lihalivalikoimasta löytyvät mm. hirvi, karhu, koira ja hylje. Siihen aikaan ei kuitenkaan syöty pelkästään lihaa. Koska maanviljelyä ei vielä harjoitettu, saatiin muu ravinto keräämällä. Yksi kerättävistä ravinteista oli herne, josta valmistettiin hernekeittoa.⁵

Suomusjärven kulttuuriin on kuulunut useita erilaisia kiviesineitä, jotka selviävät taulukosta 2.

Taulukko 2: Suomusjärven kulttuurin esineitä⁶

Numero	Esineen nimi	Kuvaus	Kalibroimaton ajoitus
I	Pajunlehdenmuotoiset liuskekärjet	Unto Salo on antanut seuraavan kuvauksen: ”Ne	6800 – 6000 eKr

⁴ Salo 2004, 49.

⁵ Salo, Unto, Mitä ihmiset söivät Kokemäenjoen varsilla kivikaudelta rautakauden loppuun saakka. Esitelmä Ruokaseminaarissa Karkun kotitalous- ja sosiaalialan oppilaitoksella 25.10.2005. Muistiinpanot tekijän hallussa.

⁶ Salo 2004, 50 – 52, 54 – 65.

		<i>ovat latteita, joko kaareva- taijoskus taitereunaisia teriä, poikkileikkaukseltaan joko harjavia tai linssimäisiä, useimmiten 12 – 15 cm:n pituisia, huolellisen symmetrisiä ja kauttaaltaan hiottuja.”⁷ Sastamalan kaupungin alueelta tätä esinetyyppiä tunnetaan yhteensä 20 kappaletta, joista 1 on Karkusta, 2 Kiikasta, 2 Suodenniemeltä, 5 Mouhijärveltä ja 10 Tyrväästä.</i>	
II	Suppiloreikäiset pallonuijat	Muoto vaihtelee tasoitetusta pallosta pääryämäiseen, soikeaan tai puolipalloon. Sekä Torsten Edgren että Pentti Risla pitävät suppiloreikäisiä pallonuijia kulttiesineinä.	6500 – 6000 eKr
III	Muut nuijat	Tähän ryhmään kuuluvat nuijat eivät sovi mihinkään muuhun ryhmään, niitä ei lueta pallonuijiin eikä varsinaisiin kampakeraamisiin tai myöhempisiin tyyppisiin. Tällaisia nuijia on löydetty Sastamalan kaupungin alueelta yhteensä 23, nimittäin Karkusta 1, Kiikasta 1, Mouhijärveltä 11, Suodenniemeltä 7 ja Tyrväästä 3.	Ei mainittu
IV	Ristihakut	Pitkiä ja kapeita esineitä, joiden kumpikin pää päättyy suippoon kärkeen. Vartettavia. Mahdollisesti kulttiesine.	Ei mainittu.
V	Riipukset	Kysymyksessä ovat pienet, latteat liuske- ja meripihkakorut, jotka on varustettu pienellä reiällä, jotta ne voitiin ripustaa kaulaan.	Ei tunneta suomusjärvenkulttuurin ajalta. Ajoittunevat varhaiskampakeraa- miseen tai myöhäiskam- pakeraamiseen aikaan

⁷ Salo 2004, 50.

			neljännelle vuosituhatvuodelle eKr tai kolmannen alkuun.
VI	Veitset	Kapeita yksiteräisiä esineitä.	Myöhäinen suomusjärvenkulttuurin aika.
VII	Alkeelliset kirveet	Loivasti kolmiomaisia tai katkaistun kolmion muotoisia. Unto Salo on Sastamalan kaupungin alueelta alkeellisia kivikirveitä löytänyt 22, nimittäin Karkusta 1, Kiikasta 5, Mouhijärveltä 5, Suodenniemeltä 4 ja Tyrvästä 7.	Suomusjärven kulttuurin aika, kalibroimattomana 7300 – 4200 eKr.
VIII	Pohjalaiset kirveet	Valmistettu sädekiviliuskeesta, joka on kovaa ja tiivistä kiveä. Muodoltaan pohjalainen kirves on pulleahko ja pyöreäteräinen. Sastamalan kaupungin alueelta on pohjalaisia kirveitä löytynyt seuraavasti: Kiikka 2, Tyrvää 2, Mouhijärvi 3 ja Suodenniemi 1 eli yhteensä 8.	Tuonti Sastamalaan lisääntyi suomusjärvenkulttuurin loppuvaiheessa.
IX	Tuurat	Sädekiviliuskeesta pilstottuja pitkiä esineitä, jotka hiottiin teräväksi vain terästä. Sastamalassa tuuria on yritetty valmistaa paikallisista kivilajeista, vaikka täkäläiset kivilaadut eivät tällaisten esineiden valmistukseen sovellukaan. Sastamalan kaupungin alueelta tällaisia esineitä on löydetty 3 kpl: Mouhijärveltä 1 ja Tyrvästä 2.	Suomusjärvenkulttuurin alujakso
X	Alkeelliset taltat	Muistuttavat alkeellisia kirveitä, mutta ollakseen kirveitä ovat liian pieniä. Sastamalan kaupungin alueelta tällaisia talttoja tunnetaan 6: Mouhijärveltä 1 ja Tyrvästä 5.	Suomusjärvenkulttuurin loppuaika
XI	Eteläsuomalaiset taltat	Pyritty säännölliseen geometriseen muotoon. Nimi johtuu löytöjen painottumisesta Etelä-	Suomusjärvenkulttuurin jälkiaika

		Suomeen. Sastamalan kaupungin alueelta niitä on löydetty 15, nimittäin Kiikasta 7, Suodenniemeltä 5 ja Vammalasta 3.	
XII	Pohjalaiset tasataltat	Terä ja kyljet ovat hiotut, lappeet ainoastaan hiaistut. Valmistusmateriaalina on sädekiviliuske.	Myöhäinen suomusjärvenkulttuurin aika. Tähän aikakauteen kuuluvia pohjalaistaltoja on Sastamalan kaupungin alueelta löydetty 56, nimittäin Karkusta 5, Kiikasta 16, Mouhijärveltä 11, Suodenniemeltä 9 ja Tyrvästä 15. Suomusjärvenkulttuurin varhaisvaiheen pohjalaistaltoja on Sastamalan kaupungin alueelta löydetty 15, nimittäin Kiikasta 1, Suodenniemeltä 2, Mouhijärveltä 7 ja Tyrvästä 5.
XIII	Kaitataltat	Terä on runsaan senttimetrin levyinen. Tällaista talttaa lienee käytetty sidereikien ja suppeiden syvennysten kaivamiseen. Tällaisia esineitä tunnetaan Sastamalan kaupungin alueelta kaksi kappaletta: Kiikasta 1 ja Suodenniemeltä 1, joskin viimeksi mainittu on epävarma.	Suomusjärvenkulttuurin myöhäisvaihe
XIV	Kourutaltat	Kourutaltta on huolella hiottu kantaa lukuun ottamatta. Salon mukaan ”kyseessä on luusta kiveen siirretty muoto”. Kourutaltoja käytettiin erityisesti puuesineiden kovertamiseen. Sastamalan kaupungin alueelta niitä on löydetty 90: Karkku 13, Kiikka 25, Mouhijärvi 11, Suodenniemi 17 ja Tyrvä 24.	Suomusjärvenkulttuuri
XV	Käyräselkäiset kourutaltat	Kourutaltojen vanhin tyyppi.	Suomusjärvenkulttuuri

		Sastamalan kaupungin alueelta tällaisia esineitä on löydetty 26 kappaletta, joista Karkusta 4, Mouhijärveltä 4, Kiikasta 8, Suodenniemeltä 5 ja Tyrvästä 5.	
XVI	Nelisivuiset kourutaltat	Esine on poikkileikkaukseltaan nelisivuinen. Sastamalan kaupungin alueelta niitä on löydetty kahdeksan, joista 1 Karkusta, 2 Mouhijärveltä, 2 Suodenniemeltä ja 3 Tyrvästä. Tyrvään löydöistä 2 on peräisin Vammaskoskes- ta,	Suomusjärvenkulttuurin varhaisvaihe
XVII	Pohjalaiset kourutaltat	Valmistusmateriaalina on sädekiviliuske. Sastamalan kaupungin alueelta niitä tunnetaan 13: Karkusta 1, Kiikasta 4, Suodenniemeltä 4, Mouhijärveltä 1 ja Tyrvästä 3.	Alkoi suomusjärven kulttuurin varhaisaikana ja jatkui koko suomusjärven kulttuurin ajan

Vasarakirveskulttuuri oli euroopanlaajuinen kulttuurikompleksi, joka, kuten Salo on asian ilmaissut, ”*ulottui Reiniltä Djepriille ja Volgalle, etelässä lähes Tonavalle, pohjoisessa Laatokan etelärannoille, Suomessa etelä- ja länsiosiin sekä Keski-Ruotsin pohjoispuolelta Oslon vuonolle ja Atlantin rannikolle*”.⁸ Tämän kulttuurimuodon tunnusmerkkinä oli sotakirves, jota myös vasarakirveksi kutsutaan. Kuten Salo on huomauttanut, vasarakirveellä ei ollut mitään virkaa työkaluna, se ei sopinut puiden kaatamiseen eivätkä ne, vaikka hienoja olivatkin, soveltuneet taisteluihin lainkaan. Salon mukaan ”*vasarakirves oli indoeurooppalaisen taivaanjumalan / ukkosenjumalan ase*”.⁹ Se oli siis kulttiesine ja sen vuoksi sen valmistamiseen nähtiin paljon vaivaa.

Sastamalan kaupungin alue kuului vielä vasarakirveskulttuurin piiriin. Vasarakirveitä täältä on löydetty seuraavan asetelman mukaisesti yhteensä 16 kappaletta.

Asetelma 1: Sastamalan kaupungin alueelta löydetyt vasarakirveet¹⁰

Kaupunginosa	Lukumäärä
Karkku	2
Kiikka	1
Mouhijärvi	6
Suodenniemi	1

⁸ Salo 2004, 90.

⁹ Salo 2004, 90.

¹⁰ Salo 2004, 46.

Tyrvää	6
Yhteensä	16

Yksi vasarakirveistä löytyi Kiikan-Illosta Jokelan pellosta. Löytäjä oli sen huolellisesti puhdistanut ja asettanut takan reunalle. Pyydettyäni sitä, hän toi esineen museolle ja yhdessä laadimme Museovirastolle selvityksen niin löytöpaikasta kuin kaikista muistakin lomakkeessa vaadituista seikoista. Esine on edelleen Museovirastolla, mutta sen kopio on Sastamalan seudun Museossa ja näkyy kuvassa 2. Löytöpaikkana oli pelto, jossa maanviljelijä työskentelee isoilla koneilla. On suoranainen ihme, että puheena olevasta esineestä oli ainoastaan varttamisreiän ympärillä olevasta vallista pieni pala lohjennut.

Vielä on todettava, että vasarakirveskulttuurin sydänalueilla keskisessä Euroopassa puheena oleva kulttiesine valmistettiin pronssista valamalla. Täällä kulttuurin äärialueella kulttiesine valmistettiin kivistä. Pronssien kulttiesine kopioitiin kiveen jopa niin tarkasti, että valinsaumakin tuli näkyviin.¹¹

Rautakauden jaksot on edellä esitelty. Sastamalan kaupungin alueella asui saamelaisia, mistä ovat todisteina lukuisat lapinrauniot ja paikannimet. Viimeksi mainituista on otettava esille Uosso, missä Sastamalan seudun Museo sijaitsee, ja Lapinmäki, joka on aivan kaupungin keskustassa.¹² Alkuperäinen väestö oli ihonväriltään tummahkoa ja heillä oli korkeat poskipäät.

Nuoremmalla roomalaisajalla, tarkemmin sanottuna 300-luvulla, Kokemäenjoen suosaan saapui alkuperäisiä asukkaita tuntuvasti vaaleampaa väestöä. He levittäytyivät nopeasti kohti itää. Tältä ajalta eteenpäin ovat peräisin Sastamalan kaupungin alueella olevat rautakautiset kalmistot, joita erityisen runsaasti löytyy Tyrväänkylästä, Kaukolasta, Palvilalasta ja Kallialasta. Uudet ihmiset saapuivat ”*hämärien ihmisten maahan*”, mikä saamenkielellä on muodossa ”*shämä*”. Nimi tarkoitti alun perin ihmistä, mutta muuttui sittemmin tarkoittamaan aluetta. ”*Shämä*” muuntui sittemmin muotoon Häme. Tämä osoittaa, että Sastamalan kaupungin alue on alun perin ollut hämäläisaluetta.¹³ Kun Muinais-Häme joskus 1200- ja 1300-luvun taitteessa jakaantui historialliseksi Hämeeksi ja historialliseksi Satakunnaksi, jäi Sastamala jälkimmäisen alueelle.¹⁴

Ajanjaksoa nuoremman roomalaisen rautakauden puolivälistä ristiretkiajan loppuun voi täydellä syyllä kutsua sastamalalaisen kulttuurin kultakaudeksi. Edellä luettelini neljä merkittävää kalmistoaluetta. Ne eivät suinkaan ole ainoat. Vammalan kaupungin rahoittamissa inventointikaivauksissa on löytynyt melkoinen joukko ennestään tuntemattomia kalmistoalueita. Yksistään Palvilalasta niitä löytyi viisi 1990-luvun puolen välin jälkeen.

Rautakautisesta Sastamalasta on osoitettavissa ainakin yksi tunnettu asuinpaikka, joskaan sitä ei ole päästy tutkimaan. Kysymyksessä on Kalliala. Kalmisto on Tyrvään Pyhän Olavin

¹¹ Salo 2004, 97.

¹² Salo 2004, 227.

¹³ Salo, Unto, Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. Hämeen käräjät I. Julk. Hämeen Heimoliitto ry ja Emil Cedercreutzin Säätiö. Hämeenlinna 2000. s. 24 – 25, 41 – 44.

¹⁴ Unto Salo on pohtinut syitä uudisasutukseen ja löytänyt joitakin, jotka selviävät suorasta lainauksesta. Salo kirjoittaa: ”*On siis ilmeistä, että Kokemäenjokialueen ja samalla Sastamalan varhaisin suomalaisasutus syntyi mannereurooppalaisissa syy- ja vaikutussuhteissa. Sen osatekijöitä olivat tämän selityksen mukaan goottilaisvaltakunnan perustaminen Mustanmeren aroille, sen vallan todennäköinen ulottuminen itämerensuomalaisen alueen kaakkoisosiin, Virumaan kaupankäynti Dneprin alajuoksun suuntaan, turkisten vienti ja virumaalaisten korujen tuonti Porvoonjoen suun sataman kautta. Tämä kaupankäynti katkesi, kun goottilaisvaltakunta sortui hunnien hyökkäykseen 375, mutta se oli ehtinyt jatkaa riittävän kauan jättääkseen jälkensä Suomen asutushistoriaan. Pohjanlahden rannikon vanhat asukkaat, suomalaiset, joihin kantagermaaniin maahanmuutto oli pronssikauden alussa suuresti vaikuttanut, perustivat uudistaloja Kokemäenjokialueelle, jossa ne säilyivät, vaikka asutus hävisikin Pohjanlahden rannikolta. Uudisasukkaat veivät sisämaahan rannikolla puhutun kielen, josta hämäläismurteet ajan myötä kehittyivät. He levittivät suomalaisuuden pysyvästi sisämaahan ja aloittivat lapinvaltauksen, jota jatkui sen jälkeen puolitoistatuhatta vuotta.*” Salo 2004, 172.

kirkon länsipuolella lahden takana. Kylä taas on sillä paikalla, missä se on aina ollut. Tämä on nähtävissä mm. Jonas Strengin 1644 valmistamasta verotuskartasta.¹⁵ On siten varsin todennäköistä, että keskiaikainen Kallialan kylä on se, jossa asuttiin jo rautakaudella ja jossa edelleenkin asutaan.

III SASTAMALAN VAIHEET KESKIAJALTA SUOMEN SOTAAN (1808 – 1809)

Viimeistään ristiretkiajalla asutuksen puolustamiseksi varustettiin linnavuoria, joista osa oli aktiivisessa puolustuskäytössä, osa taas pakolinnoja. Sastamalan kaupungin alueelta löytyy yksi varma pakolinna ja yksi sellainen, jonka funktiosta ei olla täysin varmoja. Viimeksi mainittu on Hiukkasaari.

Pentin linnavuori on pakolinna. Se liittyy siihen linnavuoriketjuun, joka alkaa Janakkalan Hakoisista ja kulkee Hämeenlinnan Mantereenlinnan ja Aulangon kautta Sääksmäen Rapolaan, joka oli keskuslinna, ja edelleen Nokian Siuron Linnavuoren kautta Sastamalan kaupungin Karkun kaupunginosan Kärppälän kylässä sijaitsevaan linnavuoreen. Linnavuoriketjusta on nähtävissä Hämeen itäraja 1220-luvun lopulta korkeintaan 1240-luvun lopulle. Häme ja Karjala nimittäin taistelivat keskenään 1220-luvun lopulla. Hämeen aseille taistelu oli tappiollinen, mikä merkitsi Kymijoki-linjalla olleen rajan siirtymistä voimakkaasti kohti länttä juuri sodan seurauksena. Hämeenlinnan kohdalla raja kulki niin lähellä Hämeen sydäneluetta, että Hauhon pitäjä oli jo sen itäpuolella.¹⁶

Tilanne muuttui toisen ristiretken (joko vuonna 1238 tai 1248) seurauksena. Jaarli Birger teki Hämeeseen ns. toisen ristiretken. On luonnollisesti syytä pohtia, miksi retkeä kutsutaan ristiretkeksi, sillä se kohdistui alueeseen, joka jo oli kristillistynyt. Todennäköisin vastaus löytyy alueen puolustuksesta. Hämeeseen saapui upplantilainen ammattiarmeija, joka ajoi karjalaiset takaisin Kymijoen itäpuolelle ja palautti rajan siihen, missä se oli ollutkin. Kysymyksessä oli siis avustusretkikunta liittolaisen avuksi.

Emeritusprofessori Matti Klingen teorian mukaan vesi on yhdistävä tekijä. Itämeren pohjoisosassa on ollut kaksi muinaista merivaltiota, joista toinen koostui Suomesta (nykyinen Varsinais-Suomi), Saarenmaasta ja Viron pohjoisosasta ja josta kirjoittaja käyttää nimeä Kalevala. Toinen taas käsitti Hämeen, joka, kuten novgorodilainen Nestorin kronikka osoittaa, ulottui suolamerestä suomamereen ja kiersi siten Suomen ja johon kuului myös Upplanti Pohjanlahden länsipuolelta. Tätä merivaltiota kirjoittaja kutsuu Pohjolaksi. Kun Väinö Selander eräässä Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisussa pohtii, asuiko vaka vanha Väinämöinen Karkussa,¹⁷ on vastattava, että se ei ole pois suljettu vaihtoehto. Sastamalan kaupungin alue kuului joka tapauksessa Pohjolaan. Mahdollisesti juuri tämän alueen kautta upplantilainen ammattiarmeija saapui ja jatkoi matkaansa kohti Hämeen sydäneluetta. Tämä on kuitenkin spekulatiota eikä sen tueksi ole esittänyt todisteita.

Koska linnavuoriketju rakentui nimenomaan puolustukseksi itää ja Karjalaa vastaan, on varsin todennäköistä, että se ei ole ristiretkiaikaa vanhempi. Se on todennäköisesti 1220-luvulta

¹⁵ Streng, Jonas, Öffwer Satagündens häradh. Törfwis Sochen. Kalliola by. 1644.

¹⁶ Koskinen, Pekka, Hämeen linnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772 – 1808. Tampere University Press. Tampere 2007. s. 57, 60.

¹⁷ Selander, Väinö, Asuiko vanha vakaa Väinämöinen Karkussa? Tyrvään seudun Museo- ja Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja XXXIX. Vammala 1965. s. 7.

ja sitä käytettiin varsin vähän aikaa. Hämeen linnan ensimmäistä linnaa ruvettiin todennäköisesti rakentamaan vasta 1260-luvulla.¹⁸ Sen valmistumiseen ei liene tarvittu paljontakaan aikaa, sillä se oli puurakenteinen, kuten emeritusmuseotoimenjohtaja Knut Drake on Castella Maris Baltici aikakauskirjaan kirjoittamassaan artikkelissa osoittanut.¹⁹ Näin ollen on arvioitavissa, että linnavuoria ei käytetty neljää vuosikymmentä pitempään. Tämän perusteella on ajateltavissa, että Pentin linnavuori olisi valmistunut 1220-luvun lopulla ja se olisi jäänyt käytöstä pois viimeistään 1270-luvun ja 1300-luvun alun välisenä aikana.

Pentin linnavuori on tyypillinen kaksitasoinen puolustuslaite. Ylemmällä tasolla olivat miehet valmiina täyttämään puolustustehtävänsä, alemmalla tasolla taas olivat naiset, lapset ja karja. Alemmalla tasolla olivat myös keittopaikka ja asumukset. Kulku linnavuoreen tapahtui sen valtatiepuoleiselta sivulta; siellä oli pääportti. Linnavuorta ympäröi palisadiaita. Ylätasanteella oli myös paikka vartiotulta varten. Sen avulla voitiin tiedottaa vihollisen saapumisesta. Toisin kuin suomalaisen ja vertailevan arkeologian professori Jussi-Pekka Taavitsainen väittää, optisella tiedonvälityksellä oli merkitystä tuona aikana. Taavitsaisen mukaan tuli ei näkynyt linnavuorelta toiselle. On kuitenkin niin, että tulen ei tarvinnutkaan näkyä, riitti, että savu näkyi.

Janakalan Hakoisten linnavuoren ja Pentin linnavuoren ongelmana on ollut puhtaan veden saannin vaikeus. Kumpikin linnavuori on nimittäin kiveä, johon ei kaivoa voinut kaivaa. Se on nopeuttanut linnavuorista luopumista ja sen vuoksi olen arvioinut niistä luovutun 1300-luvun alkuun mennessä.

Sastamalan kaupungin alueella on kaksi keskiaikaista kirkkoraunio, joista toinen, itäinen, on omistettu Pyhälle Marialle ja joka kulkee nimellä Sastamalan kirkko, ja toinen, läntinen, on omistettu Pyhälle Olaville.

Ensin mainitun rakentamisajankohtaa on pohdittu pitkään ja hartaasti. Kun vielä 1800-luvulla oli selvillä, koska kirkko on rakennettu, pohtivat 1900-luvun alkupuolen arkeologit sen todellista rakentamisajankohtaa. Tyyliseikkoihin nojanneiden pohdiskelujen perusteella Sastamalan kirkko valmistui 1200-luvun viimeisen neljänneksen ja 1300-luvun puolivälin välisenä aikana. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen sihteeri Antti Prusi käynnisti 1990-luvun alussa dendrokronologisen tutkimuksen, jonka perusteella selvisi, että vanhimmat puut olivat lähteneet kasvamaan 1100-luvulla, mutta että suurin osa tutkituista päätyhirsistä oli kaadettu kasvukaudella 1496 / 1497. Dendrokronologisen tutkimuksen tehneen Pentti Zetterbergin mukaan rakentaminen olisi alkanut viimeistään vuonna 1498.²⁰

Tyrvään kirkon keskiaikaisen tilikirjan perusteella tiedetään, koska Sastamalan kirkon rakentaminen päättyi. Haudattujen luettelon perusteella se on tapahtunut viimeistään vuonna 1506. Näin ollen Sastamalan kirkkoa rakennettiin vuosina 1498 – 1506. Valmiiksi se ei tullut milloinkaan, kuten kuva 3 osoittaa; kuvassa 4 kirkko on kuvattu ulkoapäin.

Kallialan kirkon tilikirjan mukaan viimeinen hautaus puukirkon lattian alle on tehty vuonna 1506 ja ensimmäinen hautaus kirkon lattian alle vuonna 1516. Näiden vuosien välisenä aikana Tyrvään kirkkoa rakennettiin. Pyhälle Olaville kirkko oli omistettu jo aikaisemmin, kuten Sastamalan historian toisen osan kirjoittanut professori Juhani Piilonen on osoittanut. Tämä tapahtui vuonna 1499, jolloin kirkkoon hankittiin yli kahdella markalla vahakynttilöitä, mikä osoittaa epätavallisen suuren juhlan olleen tulossa. Kysymyksessä oli tilaisuus, jossa kirkko omistettiin Pyhälle Olaville. Hänen nimeään kantavaa juhlaa seurakunnassa vietettiin tuosta vuodesta alkaen. Toiseksi suureksi merkkipäiväksi muodostui 10.8., joka on Pyhän Laurin päivä. Tuona päivänä

---

¹⁸ Koskinen 2007, 64.

¹⁹ Koskinen 2007, 60.

²⁰ Hiekkänen, Markus, Satakunnan kirkkorakennusten vaiheita keskiajalla. Tyrvään seutu Suomenselän kulttuurista uuden ajan alkuun. Tyrväässä tutkittua I. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXVIII. Kokemäki 1998. s. 79, 81; Zetterberg, Pentti, Sastamalan kirkon hirsien dendrokronologinen iänmääritys – puun vuosilustot tuovat tietoa keskiajasta. Tyrvään seutu Suomenselän kulttuurista uuden ajan alkuun. Tyrväässä tutkittua I. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXVIII. Kokemäki 1998. s. 133, 140 – 141.

vuonna 1516 Tyrvään uusi Pyhälle Olaville omistettu kirkko vihittiin käyttöön. Sen vihki piispa Magnus Skärnkors (suomennettu täysin käsittämättömällä tavalla muotoon Maunu Särkilahti), joka todennäköisesti saapui tänne sukukartanostaan Laukosta, kuten Piilonen on arvellut. Edellisen kerran hän oli paikan päällä käynyt edellisenä vuonna.²¹

Miksi aluperin Kallialaan rakennettiin kirkko? Professori Jyrki Knuutilan mukaan Kallialan kylä oli varsin merkittävä. Alueella oli ollut kiinteää asutusta jo ajalta ennen ajanlaskun alkua. Keskiajalla, 1300- 1400-luvuilla Kalliala oli yksi kolmesta kolmanneksesta. Sitä ennen se oli ollut yksi neljästä yökunnasta. Näin ollen se oli varsin merkittävä kylä. Kylän merkittävyys selittää sen, miksi vajaan viiden kilometrin päähän Sastamalan kirkosta rakennettiin uusi kirkko, joka fyysisesti sijoittui kylän vieressä olleelle saarelle; saari yhdistyi mantereeseen vasta 1800-luvun puolivälissä suoritetun järven laskun yhteydessä. Alun perin Kallialan kirkko oli yksityinen kauppiaitten varasto ja kirkkorakennus yhdessä tai varsinainen varastorakennus sijaitsi kirkon välittömässä läheisyydessä, kuten professori Knuutila myös olettaa. Knuutilan mukaan kirkkorakennus sinänsä oli huono turvapaikka, vaikka se periaatteellisen suojan tarjosikin.²² On kuitenkin syytä muistaa, että sekä Pyhän Marian kirkko että Pyhän Olavin kirkko olivat vesikirkkoja ja siten tuntuvasti turvallisempia kuin mantereella olevat kirkot.

Toisen selityksen tarjoaa kirkkojen järjestys. Professori Knuutilan mukaan

”Tyrvään emäseurakunnan Sastamalan kirkko oli omistettu Neitsyt Marialle. Kokemäenjoen alemmassa jokilaaksossa on vastaavanlainen emäseurakunnan ja kappeliseurakunnan suhde, sillä Kokemäen kirkko oli vihitty Neitsyt Marialle ja Ulvilan kirkko Pyhälle Olaville. Saksalaisia kauppiaita asettui pysyvästi asumaan Kokemäelle 1200-luvun puolivälistä lähtien ja samoihin aikoihin heidän ruotsalaisia kollegojaan Kokemäenjoen suuhun Ulvilaan. Saksalais- ja ruotsalaisperäisten kauppiaitten välillä oli kilpailua, mikä näkyi myös pyhimyskulttien kilpailuna. Selittäisikö tällainen kilpailu osaltaan Pyhälle Olaville omistetun puukappelin rakentamisen vain vajaan viiden kilometrin päähän Neitsyt Marialle pyhitetystä puukirkosta. Rinnakkaisilmiö Neitsyt Marian ja Pyhän Olavin ”suhteelle” on se, että eurooppalaisessa kirkkotaiteessa Pyhää Olavia ryhdyttiin pitämään 1300-luvun alussa Neitsyt Marian soturina pahaa vastaan.”²³

Nimistötutkimuksen perusteella on pääteltävissä, että Kallialassa on asunut sekä kallialaisia kaupppamiehiä että ulkomailta tänne saapuneita. Kauppareitti Ulvilasta ja siten Kokemäenjoen suusta kohti Hämettä kulki nimenomaan nykyisen Sastamalan kaupungin alueen kautta ja sillä reitillä Kallialan kylällä oli suuri merkitys. Kauppiat, jotka tänne saapuivat, olivat kotoisin Gotlannista ja Sigtunasta, joista viimeksi mainittu on Upplannin vanha pääkaupunki, Tukholman edeltäjä. Nämä miehet, ulkomaiset kauppiat, perustivat Kallialan ensimmäisen kirkon ja sillä perusteella se oli yksityinen. Tällainen toiminta, kirkon rakentaminen kaupppapaikalle omaksi tukikohdaksi, oli kauppiaiden tapana.²⁴ Jos kirkko on jo tällöin omistettu Pyhälle Olaville, on varsin todennäköistä, että sillä ei ole ollut katolisen kirkon hyväksyntää, koska, kuten edellä Piiloseen viitaten totesin, juhla kirkon nimeämisestä Pyhälle Olaville kuuluvaksi tapahtui vasta vuonna 1499 asiaankuuluvuin uskonnollisin menoin.

On hyvin todennäköistä, että osa Gotlannista, Sigtunasta ja Saksasta tulleista kauppiaista on asettunut pysyvästi Kallialaan asumaan. Tähän viittaa Jonas Strengin kartastossa

²¹ Piilonen 2007, 329 – 337.

²² Knuutila, Jyrki, Pyhä Olavi Satakunnassa ja Tyrväässä. Tyrvään seutu Suomensjärven kulttuurista uuden ajan alkuun. Tyrväässä tutkittua I. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXVIII. Kokemäki 1998. s. 119 – 120.

²³ Knuutila 1998, 121.

²⁴ Knuutila 1998, 120 – 121.

oleva Kallialan kylän verotietoja koskeva maininta vuodelta 1644, jonka mukaan kylässä on tuolloin asunut asetelmassa 2 mainitut yksitoista miestä perheineen.²⁵

Asetelma 2: Kallialan kylän talojen päämiehet Jonas Strengin mukaan vuonna 1644²⁶

I	Siegfriedh Thommason
II	Siffredh Thomason
III	Tobias Jacobson
IV	Jacob Matzon
V	Oluff Peerson
VI	Hinrich Michelsson
VII	Thomas (sukunimestä en saa selvää)
VIII	Hinrich Mattsson
IX	Jören Jonson
X	Nisius Jöenson
XI	Märthen Philipsson

Varmoja kristillisiä nimiä ovat Siegfriedh, Jacob, Oluff, Hinrich ja Thomas vain muutaman mainitakseni, ja sukunimestä on samalla tavalla havaittavissa kristillisiä viitteitä. Ne eivät ole tulleet aivan äkkiä, sillä aikaa ensimmäisen kristillisen kirkon rakentamisesta oli ehtinyt hyvinkin kuluja jo neljä sataa vuotta.

Kreivi Pehr Brahe toimi Suomen kenraalikuvernöörinä 1637 – 1640 ja uudelleen 1648 – 1654.. Ennen hänen toimikauttaan, joka alkoi vuonna 1637 ja päättyi vuonna 1640, oli Karkun seurakuntaan kuuluvasta Mouhijärvestä muodostettu kappeliseurakunta, kuten olen edellä kertonut. Kreivi Brehen aikana kappeliseurakunta korotettiin kirkkoherrakunnaksi ja kirkkoherralle annettiin pappilaksi veronmaksukyvyttömäksi osoittautunut tila Eskolan kylästä. Kirkko pappilan välittömään läheisyyteen valmistui vuonna 1642 ja palveli seurakuntalaisia aina vuoteen 1858 saakka, jolloin nykyinen yksitorninen kaupunginarkkitehti Gylichin suunnittelema kirkko valmistui.²⁷

Pappilan asukaista on mainittava kaksi henkilöä, jotka molemmat kuuluvat laajaan Polviander –pappissukuun. Isaac Polviander toimi Mouhijärven kirkkoherran apulaisena aina vuoteen 1797 saakka, jolloin hän perheineen muutti Ruovedelle. Perheeseen syntyi 5.3.1788 poika, joka kasteessa sai nimen Carl Gustaf Polviander. Kun perhe vuonna 1797 muutti Ruovedelle, oli poika yhdeksän vuoden ikäinen. Jälkimaailma tuntee kuitenkin hänet paremmin toisella nimellä, nimellä vänrikki Ståhl.

Täytettyään 15 vuotta Carl Gustaf Polviander lähti Turkuun opiskelemaan teologiaa valmistuakseen suvun perinteiden mukaisesti papiksi. Hän ystäväystyi erään Ziden nimisen pojan kanssa, joka myös opiskeli teologiaa. Yhdessä he päättivät aloittaa uuden uran ja ruveta opiskelemaan sotilaiksi. Kun sota Venäjää vastaan syttyi 21.2.1808, oli Polviander Ruoveden komppanian lipunkantaja ja Ziden toimi vääpelinä. Kansallisrunoilija Johan Ludvig Runebergin teoksessa ”Vänrikki Ståhlin tarinat” lipunkantaja Polviander esiintyy vänrikki Ståhlinä ja vääpeli Zidén luutnantti Zidéninä. On joka tapauksessa selvää, että se ylioppilas, joka aluksi kiusasi Polvianderia ja sittemmin ystäväystyi hänen kanssaan ja jota hän haastatteli, oli kotiopettajana Ruovedellä toiminut Runeberg. Polvianderilta Runeberg sai korvaamatonta tietoa Suomen sodan

²⁵ Streng, Jonas, Öffwer Satagündens häradh. Törfwis Sochen. Kalliola by. 1644.

²⁶ Ibid.

²⁷ Piilonen 2007, 348.

tapahtumista, sillä, kuten lipunkantaja Carl Gustaf Polviander oli todennut: ”*Olinhan siellä minäkin!*”²⁸

Sastamalan kaupungin alueella sota Venäjää vastaan ei juurikaan näkynyt. Ruotsin armeija perääntyi Vammaskosken siltaa pitkin ja eteni kohti Poria maaliskuussa 1808. Tämän jälkeen saapuivat venäläiset, jotka asettivat vartion sillan kumpaankin päähän, jotta sitä ei tuhottaisi.

IV SOTIEN MELSKEISSÄ 1430-LUVULTA SUOMEN SOTAAN (1808 – 1809)

Daavidin kapina riehui Ylä-Satakunnassa vuonna 1438. Kysymyksessä on talonpoikaikapina, joka liittyi unionipoliittisiin kysymyksiin. Ruotsi, Norja ja Tanska olivat solmineet Kalmarin unionin vuonna 1397. Kuningatar Margareetan kuoltua vuonna 1412 unioni joutui kovalle koetukselle. Vuonna 1438 Viipurin linna oli unionipuoluetta edustaneen Krister Nilsson Vasan hallussa ja Turun linna taas tanskalaisen Hans Kröpelinin käsissä, unionipuoluelaisia hänkin. Unionin asemaa taas pyrki horjuttamaan Ruotsin valtionhoitaja Karl Knutson Bonde. Erään teorian mukaan Daavidin kapina oli nimenomaan hänen järjestämänsä. Bonden tavoitteena oli unionilaisten aseman heikentäminen.²⁹

Toisen teorian mukaan kysymyksessä oli verokapina. Vuonna 1437 annettu Strängnäsin sääntö koski lisäverojen alentamista kolmanneksella, kun taas päävero tuli kantaa kokonaisuudessaan. Tätä tulkintaa talonpojat luonnollisesti vastustivat. He nousivat kapinaan vesilahtelaisen talonpojan David Heikkilän johdolla; Heikkilä oli kotoisin Aniankylästä.³⁰

Turun piispa Magnus Tavast neuvotteli talonpojille edullisen tuomion, jonka mukaan nämä saivat pääosin pitää omaisuutensa muutamaa niittyä lukuun ottamatta. Kapina päättyi 12.1.1439 Lempäälän Kuokkalankoskella laadittuun sopimukseen, joka, koska Satakunnan maakuntasinettiä säilytettiin Kokemäellä, sinetöitiin kuusi vuorokautta myöhemmin Kokemäen Ylistarossa.

Sastamalan miesten puolesta sopimuksen takuumiehinä olivat

I	Heyki Lwpae
II	Olaff Pawoypoyka
III	Olaff Iaerto
IV	Olaff Raewhae
V	Enewald
VI	Heyki Ortoma
VII	Staffan i Wahalaxi
VIII	Paul Thurpjoki
IX	Oleff Karhunpoyka
X	Paether Rosmaela
XI	Josse Finne
XII	Josse Kykaerempoyka
XIII	Jussa Haloypoyka ³¹

²⁸ Koskinen, Pekka, Vänrikki Stool oli sastamalalainen. Esikuva syntyi Mouhijärven pappilassa. Tyrvään Sanomat 27.11.2008.

²⁹ Piilonen 2007, 513.

³⁰ Piilonen 2007, 510, 514.

³¹ Piilonen 2007, 510 – 511.

Vuosina 1496 – 1497 talonpojat olivat jälleen kapinassa, tällä kerralla herttua Kaarlen yllyttäminä. Joulukuun lopulla vuonna 1496 nuijamiehet saapuivat Pirkkalaan, missä heidän oli määrä kohdata Klaus Flemingin joukot. Tälläkin kerralla oli kysymyksessä verokapina, sillä Pitkän vihan ja 25-vuotisen sodan Venäjää vastaan vuonna 1595 päätyttyä ei joukkoja johtanut Klaus Fleming uskaltanut laskea miehiään vapaalle, vaan piti heidät linnaleirissä, mikä merkitsi melkoista raskautta talonpojille. Herttua Kaarlen ei siten ollut vaikea yllyttää talonpoikia kapinaan.³²

Nokian taistelua ei koskaan käyty. Talonpojat lähtivät pakoon ja saivat Flemingin miehet peräänsä, jotka tappoivat pakenijoista melkoisen osan. Ennen pakomatkaa lähtöään talonpojat olivat ehtineet tyhjentää veroparseleita melkoisen määrän. Tyrväässä oli kaksi veronkantomiestä, joiden luona talonpojat vierailivat ja jotka joutuivat heille luovuttamaan valtion omaisuutta. Veronkantomiehet olivat Olavi Haunia Leiniälästä ja Martti Erkinpoika Unkelasta. Näiden kahden miehen kohtalosta professori Piilonen on kertonut, että

”Kullakin veronkantomiehellä oli yleensä äitassään muutamia kymmeniä tynnyreitä veroviljaa, esimerkiksi Heponiemessä 52 tynnyriä. Unkelan Martti Erkinpojalta löytyi kuitenkin vain puolitoista tynnyriä voita ja Olavi Hauniolla kolmetoista viljatynnyriä, minkä lisäksi takavarikkomiehet ottivat häneltä kaksitoista kruunulle kuulunutta lampaantaljaa ja kahdeksan paria kenkiä. Valtion tällä tavoin kärsimä tappio vietiin sittemmin voudintileihin kuin mikä hyvänsä tavallinen menoerä.”³³

Nuijasota päättyi Pohjois-Pohjanmaalla 24.2.1597 käytyyn Santavuoren taisteluun, jossa talonpoikaisjohtajat Israel Laurinpoika ja Hnnu Krankka johdattivat lähes 4000 miestä taisteluun Flemingin johtamaa ammattiarmeijaa vastaan. Talonpojat hävisivät ja nuijasota päättyi. Kaikkiaan se vaati 3.000 talonpojan hengen maassa, jonka asukasluku oli 300.000.³⁴

Vuonna 1600 käytiin Karkun pappilassa oikeutta Nuijasodan vuoksi. Kuten Piilonen on todennut, *”tarkoituksena oli nähtävästi luoda edellytykset elämän jatkumiselle, turvata talonpoikien veronmaksukyky ja nostaa särkynyt oikeusjärjestys entiseen asemaansa”*.³⁵

Edellä mainituista kahdesta veronkantomiehestä on esiin otettava seuraava suora lainaus professori Piilosen kirjasta:

”Julkisen vallan palvelijat joutuvat sisällissodan oloissa helposti pulmalliseen tilanteeseen. Ylä-Satakunnan vouti Tapani Erkinpoika³⁶ ja puolen Tyrvään veronkantomies Olavi Haunia jäivät kahden tulen väliin jo kesällä 1593. Klaus Fleming määräsi silloin kannettavaksi ylimääräisenä verona härän, neljä lammasta, sian, hanhen ynnä muuta kultakin sadalta talolta, jotta uusi kuningas Sigismund voitaisiin ottaa asianmukaisesti vastaan. Vouti Tapani Erkinpoika kantoi veron, mutta karkkulaiset talonpojat kääntyivät valituksineen herttua Kaarlen puoleen. Tukholmasta lähti herttuan kirje, jonka mukaan moisesta verosta ei siellä tiedetty mitään. Voudin tuli palauttaa aiheettomasti antamansa summat muun verotuksen yhteydessä talollisille, ”jotta köyhä rahvas ei kävisi aivan veronmaksukyvyttömäksi ja joutuisi turmioon”. Herttua koetti tehdä vouti Tapani Erkinpojalle selväksi, ketä tämän tuli totella, ja tehosti ohjeitaan suorasukaisin uhkauksin, jollaiset kuuluivat tuon ajan hyvään hallintokäytäntöön.”³⁷

³² Piilonen 2007, 519 – 521.

³³ Piilonen 2007, 522.

³⁴ Nenonen, Kaisu-Maija – Teerijoki, Ilkka, Historian suursanakirja. Juva 1998. s. 359.

³⁵ Piilonen 2007, 531.

³⁶ Jostakin käsittämättömästä syystä Piilonen on suomentanut selvästi ruotsinkieliset nimet. Tapani Erkinpoikaa ei nimittäin asiakirjoista löydy, sen sijaan sieltä löytyy Staffan Erikson. Nimien väkinäinen suomentaminen kuuluu yltiöfennomanian piiriin eikä sillä ole mitään tekemistä historiantutkimuksen kanssa. Pekka Koskinen 30.12.2008.

³⁷ Piilonen 2007, 531 – 532.

Vuonna 1600 Staffan Erikson kierteli käräjillä pyytämässä todistuksia nuhteettomasta palvelusta. Hänen tilallaan voutina oli Bengt Knutson, josta Piilonen käyttää nimeä Pentti Knuutinpoika. Erikson sai todistuksensa ja hänen uransa jatkui Ahvenanmaalla vuosina 1601 – 1602. Kolme vuotta tämän jälkeen hän oli jälleen Ylä-Satakunnassa, tällä kerralla ensin voutina ja sen jälkeen rehumestarina.³⁸

Väenottojärjestelmä päättyi Ruotsin suurvalta-aikana 1680-luvulla. Siirryttiin ruotujakojärjestelmään, jossa tietty määrä taloja palkkasi sotilaan ja antoi hänelle viljeltäväksi torpan ja hiukan maata. Siten Kaltsilan Salli, Stormin Stormi ja Järvenpään Kukko palkkasivat vuonna 1728 Erkki Matinpoika Stormsténin ruotusotilaakseen. Stormstén kuului rykmentin 386 toiseen komppaniaan. Vuonna 1804 hänen tilallaan oli Heikki Hermaninpoika Bomm.³⁹ Vastaava järjestelmä toteutettiin ratsumiesten saamiseksi. Taulukossa 3 on mainittu Everstiluutnantin komppanian ja Ylä-Satakunnan komppanian ratsumiehet.

Taulukko 3: Everstiluutnantin komppanian ja Ylä-Satakunnan komppanian ratsumiehet vuosina 1728 ja 1785.⁴⁰

Nro komppaniassa	Pitäjä, kylä, talot	Ratsumiehen nimi vuonna 1728 suomennettuna	Ratsumiehen nimi vuonna 1785 suomennettuna
	<i>Everstiluutnantin komppania</i>		
	Tyrvää		
97	Talan yksinäistalo	Heikki Stolt	Matti Tallgrén
98	Raukon säteritila	Petteri Röding	Heikki Juhonpoika Fondell
99	Kiimajärvi, Horko	Jaakko Hoppengren	Antti Sjöman ⁴¹
100	Kiimajärvi, Mäkelä	Perttu Lithen	Mikko Sjöroos
101	Kinnala, Hannula a Koukku	Erkki Riktig	Matti Riktig
102	Ruotsilan säteriratsutila	Anders Rotengren	Mikko Roth
103	Ruotsilan säteriratsutila	Kalle Burman	Tuomas Mikko Giltig
104	Ritalan yksinäistalo	Olavi Silfverdufva	Juho Ridderbäck
105	Liuhala, Knuutila	Joonas Rörvik	Juho Sjövik
106	Kaukola, Vänniä	Tuomas Pihlman	Antti Sjöberg
107	Kaukola, Knaapi	Reko Erkinpoika Hög	juho Klinga

³⁸ Piilonen 2007, 532.

³⁹ Piilonen 2007, 537. – Nimet, joiden perusteella mainitut ruotusotilaat voi alkuperäisasiakirjoista löytää, ovat Erik Mattsson Stormstén ja Henrik Hermansson Bomm. Pekka Koskinen 30.12.2008.

⁴⁰ Piilonen 2007, 553 – 554.

⁴¹ Alkuperäisenä Sjömanin etunimenä on todennäköisesti ollut Anders. Suomenos Antti on vain tutkijan näkemys, sillä yhtä hyvin Anders voitaisiin suomentaa Anteroksi. Pekka Koskinen 30.12.2008.

108	Mielaanniemi , Huisu ja Reinilä	Juho Lilja	Tuomas Linder
109	Mielaanniemi , Eskola	Heikki Törnberg	Petteri Törnberg
110	Jaamalan yksinäistalo	Antti Korp	Juho Forss
111	Tyrväänkylä , Kaisti	Petteri Ståhl	Matti Hurtig
112	Tyrväänkylä , Ryssä	Niilo Lundberg	Erkki Modig
113	Marttila , Hoppu	Avoinna	Antti Waksam
114	Nuupala , Vänni	Antti Rönquist	Matti Ström
115	Pohjalan yksinäistalo	Juho Hasselbom	Antti Nordberg
116	Ketolan yksinäistalo	Arvi Krook	Jaakko Hjort
117	Houhajärvi , Houhala ja Puuska	Kustaa Lindman	Matti Walett
118	Sammaljoki , Kuutti	Erkki Eskelin	Tuomas Samström
119	Kaltsila , Harsu ja ½ Vanhakylästä	Olavi Österberg	Kalle Österberg
120	Kaltsila , Rosila ja ½ Vanhakylästä	Sven Skånberg	Matti Åhlberg
121	Leiniälä , Katara	Olavi Burman	Matti Grå
122	Leiniälä , Haunia	Niilo Åsberg	Antti Leinholm
123	Rautajoen yksinäistalo	Avoinna	Jaakko Järnbäck
	Karkku		
124	Järventaka	Håkan Appelbom	Antti Sjöstrand
125	Koski	Maunu Römell	Matti Lundström
	Ylä-Satakunnan komppania		
	Mouhijärvi		
107	Mierolan yksinäistalo	Juho Enspennare	iisakki Modig
108	Tervämäki , Holppi	Lauri Grönberg	Matti Lustig
109	Tiisalan yksinäistalo	Matti Tisenfelt	Matti Tisfelt
110	Tuiskun yksinäistalo	Matti Yrplan	Juho Färm
	Karkku		
111	Nohkua , Nohkua	Olavi Fagerdahl	Yrjö Ståhlberg
112	Mäkipään yksinäistalo	Petteri Åkerberg	Antti Åkerberg
113	Kiurala , Viikari	Simo Gråberg	Tuomas Wikstedt
114	Kiurala , Ollinpoika	Joonas Brink	Heikki Alvar
115	Hieta , yksinäistalo	Avoinna	Kalle Hedman
116	Vihtiälä , Nurkka	Juho Lundman	Matti Frivillig
117	Pakkalan yksinäistalo	Jaakko Malmgren	Mikko Frisk
118	Kauniainen , Kela ja Hannula	Lauri Kålberg	Anders Reinhold von Konow

119	Kuljun säteriratsutila	Avoinna	Mikko Kuhlsten
120	Kuljun säteriratsutila	Niilo Öfverberg	Matti Galant
121	Haapaniemen yksinäistalo	Antti Klarstén	Carl Adolf Zitting
122	Innala, Inna	Tuomas Widberg	Tuomas Inman
123	Karkunkylä, Kollanen	Jaakko Rolin	Juho Tornist
124	Karkunkylä, Hulkari	Halward Örndahl	Antti Pistol
125	Lielähti, Seppä ja Nikkilä	Juho Krigman	Antti Färdig

Ruotujärjestelmään kuuluivat myös upseerien puustellit, jotka Sastamalan kaupungin alueella olivat taulukon 4 mukaiset.

Taulkko 4. Sastamalan kaupungin alueen sotilasvirkatalot⁴²

Pitäjä	Kylä	Virkatalo	Virkatalon haltija
Mouhijärvi	Selkee	Selkee	Porin rykmentin eversti
	Ylikallo	Ylipispa	Henkikomppanian kapteeni, virkatalo sisätyi everstin palkkaetuihin
	Tupurla	Tiainen	Henkikomppanian (kapteeni-) luutnantti
	Hermala	Kyönä	Henkikomppanian kersantti
	Lampinen	Ryymä	Henkikomppanian majoittaja
	Kairila	Horola	Rykmentinvälskäri
	Mustianoja	Nuttu	Rykmentinvääpeli
	Ylikallo	Rossi	Katselmuskirjuri
Karkku	Palviala	Seikku	Henkikomppanian varusmestari
Tyrvää	Ojansuu	Ojansuu	Henkikomppanian vääpeli
	Kaukoa	juvela	Everstiluutnantin komppanian vänrikki
	Koivula	Looru	Everstiluutnantin komppanian kersantti
Suodenniemi	Suodenniemi	Luuki	I pataljoonasaarnaaja

Ratsumiesluettelo on tehty seitsemän vuotta Suuren Pohjan sodan päättäneen Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Osa mainituista miehistä on voinut olla mukana lähes neljännesvuosisadan kestäneessä koettelemuksessa, jossa Ruotsin valtakunnan itäosa joutui miehitettyksi pahimmillaan kahdeksan vuoden ajaksi. Aiheesta kirjoitti K. O. Lindeqvist jo 1919 tavalla, jossa venäläissotilaat nähtiin ryöstäjinä, murhaajina ja kiduttajina.⁴³ Sittemmin on professori Vilkuna Jyväskylän yliopistosta tullut samoihin tuloksiin. Hänen kirjoittamansa tutkimus ”Viha” noudattelee Lindeqvistin linjoja.

⁴² Piilonen 2007, 559.

⁴³ Lindeqvist, K. O., Isonvihan aika Suomessa. Porvoo 1919. s. 407 – 424.

Suuri Pohjan sota puhkesi vuonna 1700. Kolme vuotta aikaisemmin kuningas Kaarle XI oli kuollut ja samana vuonna, 1697, tuhoutui Tukholman kuninkaanlinna, Tre Kronor, tulipalossa. Uudeksi kuninkaaksi ja samalla itsevaltiaaksi kutsuttiin kuolleen kuninkaan poika Kaarle XII, joka tuolloin vielä oli alaikäinen. Tässä näkivät Ruotsin naapurivaltiot Venäjä, Tanska ja Puola tilaisuutensa tulleen ja aloittivat sotatoimet.

Tanska hyökkäsi ensimmäisenä, mutta Ruotsin armeija voitti taistelun. Seuraavaksi Kaarle XII kääntyi Venäjää vastaan ja voitti monta kertaa vahvemman venäläisarmeijan Narvan taistelussa vuonna 1700. Viimeisenä oli vastassa Puola. Ruotsin kuningas sekaantui Puolan valtaistuinkiistoihin halutessaan mieleisensä hallitsijan maan valtaistuimelle. Tällainen toimenpide vaati aikaa ja resursseja. Samalla se antoi Venäjälle mahdollisuuden uudistaa armeijansa, hankkia laivasto ja valmistautua tulevaan yhteenottoon Ruotsin kanssa. Vuonna 1709 käytiin Pultavan taistelu nykyisen Ukrainan valtion alueella. Se oli Ruotsin aseille turmiollinen ja päättyi tappioon. Kuusi vuotta aikaisemmin tsaari Pietari I oli aloittanut nimeään kantavan kaupungin rakentamisen Nevan suistoon Suomenlahden pohjukkaan. Vuonna 1710 Venäjä hyökkäsi Viipuriin ja kolme vuotta sen jälkeen valtasi Helsingin, mistä eteni ensin Hämeenlinnaan ja sieltä Pälkäneen Kostianvirralle.

Ruotsin armeijaa johti karoliinikenraali Carl Gustaf Armfelt, joka Kostianvirran tappion jälkeen ryhmitti joukkonsa linjalle Tyrvää – Lempäälä- Valkeakoski – Pälkäe – Sahalahti. Tyrväässä Vahva armeijaosasto vartioi Vammaskosken siltaa, jotta amiraali Apraksinin johtama venäläisarmeija ei pääsisi hänen selustaansa. Venäläiset hyökkäsivät kuitenkin Pälkäneen Kostianvirralla, missä 6.10.1713 käydyn taistelun venäläiset voittivat. Osa Armfeltin armeijan sotilaista lähti kotiseudulleen. Näistä osa vietti talvikauden kotonaan ja palasivat kevään tullen joukko-osastoonsa. Näin teki eräs mouhijärveläinen sotilas, joka oli talven 1713 / 1714 Suodenniemen Mustapäässä ja liittyi osastoonsa jälleen Raahessa. Osa, kuten Piilonen on todennut, jäi lopullisesti kotiin.⁴⁴

Kostianvirran tappion jälkeen Armfeltin johtama armeija vetäytyi kohti pohjoista ja osallistui seuraavana vuonna Napuen taisteluun.

Suuri Pohjan sota ei jättänyt Sastamalan kaupungin aluetta rauhaan. Venäläiset saapuivat tänne, tarkkaan ottaen Tyrvään kaupunginosaan, vain runsas kaksi viikkoa Kostianvirran taistelun jälkeen, 23.10.1713, ja leiriytyivät pappilan a Lousajan pelloille. Tämän jälkeen Venäjän armeijaa määrättiin johtamaan ruhtinas Golitsyn, joka olisi halunnut levätä talvikauden. Pietarista tuli kuitenkin käsky joko tuhota Armfeltin armeija tai ajaa se Ruotsin puolelle. Golitsyn päätti aloittaa sotatoimet Hämeenkyrön, Mouhijärven ja Karkun alueelta, minne hän kokosi 11.000 sotilaan armeijan. Golitsyn saapui tammikuun lopulla 1714 Mouhijärvelle, missä kaikki paikat olivat, kuten Piilonen on asian ilmaissut, täynnä venäläisiä. Lähtöalueellaan he leipoivat suuren määrän korppuja, mikä varmuudella on kuluttanut talonpoikien viljavarastoja. Helmikuun 7. päivä 1714 venäläiset poistuivat Karkusta, Mouhijärveltä ja Hämeenkyröstä ja suuntasivat kohti Vaasaa. Kuljetuspalveluja antamaan oli velvoitettu jokainen lähtöalueen talonpoika.⁴⁵

Pultavan tappion jälkeen kuningas Kaarle XII oli paennut Turkkiin lähimpien miestensä kanssa. He viipyivät tällä matkalla siten, että paluu tapahtui vuonna 1715. Vaikka soturikuninkaan paluu tiesikin uusia sotaisia suunnitelmia, merkitsi se erään uuden ruokalajin ilmaantumista ensin hovin ruokapöytään ja vähitellen koko kansan ruokapöytään. Ruotsista tämä turkkilainen herkku levisi valtakunnan itäosaankin. Kysymyksessä on lihapulla.

Kuninkaan sotaiset suunnitelmat oli suunnattu Tanskaa vastaan, jolta oli määrä vallata Norja. Suunnitelman toteuttaminen aloitettiin vuonna 1718. Haldenin kaupungin linnoituksen edustalla soturikuningas kohtasi matkansa pään saadessaan kuulan kalloonsa. Paluumatka tapahtui

---

⁴⁴ Piilonen 2007, 565 – 566.

⁴⁵ Piilonen 2007, 567.

hyisessä talvisäässä, mikä verotti armeijan vahvuutta tuntuvasti. Sastamalan kaupungin alueelta kaatui joko Norjassa tai paluumatkalla peräti 29, joiden nimet ovat nähtävissä taulukossa 5.⁴⁶

Taulukko 5: Norjan-retkellä vuonna 1718 menehtyneet Sastamalan kaupungin alueen miehet⁴⁷

Pitäjä	Kylä	Sotilaan nimi	Huom!
		Porin rykmentin henkikomppania	
Tyrvää	Eko	Yrjö Erkinpoika Moback	
		Elias Eliaanpoika Svanberg	
	Varila	Erkki Markunpoika Frijman	
Karkku	Rikainen	Heikki Juhonpoika Stening	
	Oravala	Juho Yrjönpoika Pippa	
Mouhijärvi	Tupurla	Juho Juhonpoika Höbäck	Kuoli Norjassa 27.12.1718
	?	Tuomas Juhonpoika Strandman	
	Venetmäki	Matti Erkinpoika Häppman	
	Hyynilä	Paavali Antinpoika Pijl	Kuoli 4.2.1719
	Koivuniemi	Juho Pietinpoika Nyman	
	Jalkavala	Jaakko Sipinpoika Snickare	Kuoli 19.12.1718
		Porin rykmentin everstiluutnantin komppania	
Tyrvää	Soinila	Heikki Matinpoika Pahl	Kuoli 4.1.1719
	Kulmuntila	Heikki Juhonpoika Julman	Kuoli 28.12.1718
	Liitsola	Matti Matinpoika Enqvist	
		Yrjö Pertunpoika Törnqvist	
	Stormi	Matti Antinpoika Svahn	
	Kaltsila	Simo Simonpoika Krögar	
		Turun ja Porin läänin ratsurykmentti	
Tyrvää	Kaukola	Tuomas Huitberg	
		Juho Röling	
	Mielaanniemi	Matti Wepling	Kuoli 13.1.1719
	Pohjala	Jaakko Wadman	Kuoli 11.1.1719

⁴⁶ Piilonen 2007, 570.

⁴⁷ Ibid.

	Ketola	Heikki Starck	
	Sammaljoki	Simo Moras	
	Kaltsila	Knut Stagelman	
	Rautajoki	Matti Ruda	
Karkku	Järventaka	Juho Tråsk	
	Mäkipää	Juho Höök	
	Pakkala	Erkki Långkoo	
	Lielähti	Samuli Björn	

Kuinka paljon miehiä kukin pitäjä menetti, selviää taulukosta 6.

Taulukko 6: Norjan-retkellä menehtyneiden Sastamalan kaupungin alueelta lähtöisin olleiden miesten jakautuminen kaupunginosittain

Pitäjä	Lukumäärä	Prosenttiosuus	Asukasluku vuonna 1721 ⁴⁸	Sotilaiden osuus prosentteina asukkaista
Karkku	6	20,7	1177	0,5
Mouhijärvi	6	20,7	1359	0,4
Tyrvää	17	58,6	1922	0,9
Yhteensä	29	100,0	4458	Ø 0,7

Taulukko 6 osoittaa, että sekä absoluuttisesti että suhteellisesti suurin menettäjä Kaarle XII:n Norjan-retkellä oli Sastamalan kaupungin Tyrvään kaupunginosa. Sen menetykset asukkaista olivat 0,9 %, kun koko Sastamalan alueen menetys oli vain 0,7 %. Toisen tilan sai Karkku ja Mouhijärvi menetti vähiten, kun suhdelukuna käytetään kaatuneiden osuutta väestömäärästä.

Uudenkaupungin rauha solmittiin 30.8.1721.⁴⁹ Sastamalan kaupungin alueen asukkaiden kärsimykset eivät kuitenkaan vielä päättyneet, sillä viimeiseen saakka miehittäjä yritti saada verotuloja miehittämästään maasta. Vielä kuukausi rauhansopimuksen allekirjoituksen jälkeen vouti Tallqvist tilitti venäläisille 260 ruplaa ja seuraavana päivänä, 27.9.1721, Godhe viimeiset 47 ruplaa.⁵⁰

⁴⁸ Piilonen 2007, 307.

⁴⁹ Sundberg, Ulf, Svenska freder och stillestånd 1249 – 1814. Kristianstad 1997. s. 316.

⁵⁰ Piilonen 2007, 584.

Jätän käsittelemättä sekä Hattujen sodan, jota käytiin vuosina 1741 – 1743 ja joka päättyi Turun rauhaan vuonna 1743 sekä Kustaan sodan, jota käytiin vuosina 1788 – 1790 ja jonka rauhansopimus allekirjoitettiin Värälän kylässä.

Suomen sota syttyi 21.2.1808.⁵¹ Vaikka sotajoukkojen apulaisylipäällikkö kenraali Carl Nathanaël af Klercker olikin ajoissa suorittanut liikekannallepanon, oli venäläisten hyökkäys kuitenkin niin musertava, että hän vetäytyi joukkonsa Hämeenlinnan seudulle. Siellä maaliskuun alussa 1808 pidetyssä sotaneuvottelussa ylipäällikkö Wilhelm Mauritz Klingspor vaati välitöntä vetäytymistä. Ruotsin armeija lähti kaupungista 6.3.1808 aamulla ja venäläiset saapuivat illalla samana päivänä.⁵² Klingspor vetäytyi kohti Poria Sastamalan kautta. Näyttää siltä, että Sastamalan kaupungin alueen talonpojat joutuivat muonittajan rooliin, sillä yöllä 13.3. ratsasti Karkun Huidalle kolme kasakkaa vaatien ruokaa. Ruhtinas Bagration saapui Sarkolan suunnasta Karkun kirkolle aamulla 14.3.1808.⁵³ Sotatapahtumista Sastamalassa professori Piilonen on kirjoittanut:

”Sastamalan alueelle virtasi Tampereen suunnalta yhä lisää venäläisiä. Karkun kylät joutuivat monena yönä majoittamaan arviolta 3.000 miestä. Venäläiset täyttivät talojen lämpimät ja lämmitettävät tilat, ilmeisesti riihetkin, koskapa Hiedan upouusi riihi hulmahti illalla 16.3. liekkeihin ja paloi poroksi. Upseerit majoittuivat mieluiten kartanoihin ja pappiloihin, missä oli tarjona tiettyjä mukavuuksia, ja hätätilassa kestkievareihin. Kauniaisten miehellä oli kunnia kyyditä kenraali Bagration 14.3. Sarkolasta Karkun pappilaan, mistä ruhtinas jatkoi seuraavana päivänä Huittisiin.

Levättyään ja syötyään tarpeeksi venäläiset marssivat Tyrvään halki Huittisiin ja edelleen Poriin. Tyrväässä Venäjän valtakausi alkoi suorastaan herrasmiesmäisin tavoin. Saavuttuaan maanantaina 14.3.1808 Tyrvään kirkolle kenraali Jankovitš ilmoitti tarvitsevansa hevosille kaksi tynnyriä kauroja. Piirin nimismies Henrik Granander, joka oli häntä vastassa, ei näissä oloissa katsonut voivansa torjua toivomusta. Kenraali sai kauransa, ja venäläisten tulkki toi seuraavana päivänä Grananderin rouvalle maksuksi viisi hopearuplaa. Nimismies itse oli rientänyt Huittisten Kiviniemeen järjestämään ruhtinas Bagrationille hevosia.”⁵⁴

Tällainen tapahtuma jäi kuitenkin harvinaiseksi, sillä venäläisten jalkamiesten saavuttua meno oli aivan toista. Varsinkin Karkkua venäläiset kohtelivat kaltoin, tyhkensivät talonpoikien viljalarit ja ruokavarastot ja veivät hevoset. Mouhijärvellä venäläisten tarvitsema ruoka kerättiin Suoniemen Pakkalan hevosella ajaen Mouhijärvellä talosta taloon ja ottaen joka talosta kuusi leiviskää kuivattua leipää ja muuta ruokatarpeista sen lisäksi.⁵⁵

Suomen sota päättyi 17.9.1809. Haminan rauhansopimuksella Suomi irrotettiin Ruotsista. Suomen suurherttuakunnasta tuli Venäjän alainen Suomen suuriruhtinaskunta.⁵⁶

⁵¹ Sundberg, Ulf, Svenska krig 1521 – 1814. Smedjebacken 2002. s. 367; Koskinen 2007, 404.

⁵² Sundberg 1997, 368; Koskinen 2007, 407.

⁵³ Piilonen 2007, 604.

⁵⁴ Piilonen 2007, 605.

⁵⁵ Piilonen 2007, 605.

⁵⁶ Sundberg 1997, 344.

V **SASTAMALAN KAUPUNGIN ALUE 1800-LUVUN ALUSTA JATKOSODAN LOPPUUN SAAKKA 1944**

Vaikka 1800-luvun alkupuolella ei Sastamalan näkökulmasta katsottuna juuri mitään tapahtunutkaan, oli vuosisadan jälkimmäinen puolisko sitäkin enemmän täynnä toimintaa.

Suodenniemelle valmistui kirkko vuonna 1831,⁵⁷ Tyrväeseen vuonna 1855 ja Mouhijärvelle vuonna 1858. Kaksi viimeksi mainittua on saman suunnittelijan, Turun kaupunginarkkitehti Pehr Johan Gylichin⁵⁸ suunnittelemia. Viimeksi mainittu vihittiin käyttöön valmistumisvuoden marraskuun seitsemäntenä päivänä.⁵⁹

Tyrvään kirkko nousi Vammaskosken etelärannalle Hätinniemeen. Uuden kirkon paikkaa ruvettiin etsimään jo vuonna 1827,⁶⁰ mutta vasta kirkkoherra Herman Hellén keksi Hätinniemen. Paikalla suoritettiin katselmus 30.6.1840, jossa Gylichin lisäksi oli mukana myös turkulainen tiilenlyöjä Israel Holmroos. Paikka todettiin erinomaiseksi. Tarvittava maa-alue ostettiin Anders Trakilta ja Henrik Hopulta 4.12.1843 päivätyllä kauppakirjalla.⁶¹ Rakentamista koskeva urakkasopimus allekirjoitettiin Johan Sahlbergin kanssa 15.11.1852. Käytännössä kirkkoa rakennettiin vuosina 1853 – 1855.⁶²

Elinkeinotoiminnan vapautuminen vuonna 1859 toi Tyrvään neljä vuotta aikaisemmin valmistuneen kirkon edustalle pysyvästi kauppiaita ja käsityöläisiä. Vuonna 1869, neljä vuotta ensimmäisen maalaiskuntia koskeneen kunnallislain säätämisen jälkeen, käynnistyi Tyrvään kunnan toiminta. Samoihin aikoihin uusi lain määräykset otettiin käyttöön myös Suodenniemellä, Mouhijärvellä, Karkussa ja Kiikassa. Keikyässä kunnallinen toiminta alkoi vasta 1920-luvulla sen irtauduttua Huittisista.⁶³

Kunnallislain mukaan kunnan tehtävänä oli mm. opetustoiminnan järjestäminen; aikaisemmin se oli kuulunut seurakunnalle. Tyrväessä ensimmäisen kansakoulun toiminta alkoi Hopun rusthollissa vuonna 1873 ja Karkun Aluskylässä samana vuonna. Kolme vuotta tämän jälkeen käynnistyi Tyrvään Säästöpankin toiminta.

Tyrvästä ja Karkusta saatiin entistä nopeammat yhteydet ulospäin, kun vuonna 1893 oli perustettu Tyrvään Telefooni Oy ja saatu rautatieyhteys Tampereelle kesällä 1894. Erityisesti kansakoulun perustamisen vaikutuksesta Tyrvään Sanomien syntyminen oli vuonna 1894 mahdollista, kuten journalistiikan professori Raimo Salokangas Jyväskylän yliopistosta on todennut.

Suomen vanhimman suomenkielisen edelleen ilmestyvän paikallislehden perusti opettaja Oskari Söderholm. Luku-, kirjoitus- ja laskutaidon myötä oli yrityselämän vilkastuminen mahdollista.

Tyrvis Bryggeri niminen olutpanimo aloitti toimintansa jo 1880-luvun alussa. ”Prykin” perusti porilainen panimomestari Eliel Johansson. Kun toiminta oli joulukuussa 1897 siirtynyt Suomen kuuluisimmalle portterin valmistajalle tammisaarelaiselle Edward Carlssonille,

⁵⁷ Piilonen 2007,

⁵⁸ En malta olla toteamatta, että kaupunginarkkitehti Gylichin etunimien suomennoksia on kerrassaan useita erilaisia. Pehr voidaan suomentaa ainakin viidellä eri tavalla: Pekka, Pekko, Pertti, Petri, Pietari. Johan taas saa ainakin kuusi eri suomenkielistä muotoa: Juha, Juho, Juhana, Juhani, Jussi, Jukka. Mitkä nimet valitsemme, kuinka Gylichin etunimet tulisi suomentaa. Se on tutkijasta kiinni, eikä yksikään vaihtoehto löydy asiakirjoista. Omasta mielestäni suomentaminen on täysin turhaa ajanhukkaa. Pekka Koskinen 31.12.2008.

⁵⁹ Rönkkö, Marja-Liisa, Tyrvään kirkko 150 vuotta. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXXVII. Vammala 2005. s. 116.

⁶⁰ Rönkkö 2005, 41.

⁶¹ Rönkkö 2005, 43, 47.

⁶² Rönkkö 2005, 75, 83.

⁶³ Koskinen, Pekka, Silmäys Vammalan historiaan. Vammalan kaupungin kotisivut.

alkoi ”prykin” nousu. Runoilija Eino Leino on eräässä kirjeessään pohtinut, missä hän on nähnyt sanan ”Tyrvis”. Aikansa pohdittuaan hän muisti Tyrvis Bryggerin portteripullon; portteri lienee levinnyt pääkaupunkiseudulle saakka rautatietä pitkin.

Vuonna 1893 aloittivat tamperelaiset liikemiehet K. Hjorth, Napoleon Wesander ja K. W. Helander vanerin valmistuksen Karkun Kiuralassa. Perustettu Suomen ensimmäinen vaneritehdas oli nimeltään Wiikarin Oy. Sen toiminta loppui jo syyskuussa 1899.

Kun lisäksi todetaan, että Tyrvälle perustettiin myös osuustoiminnallisia yrityksiä, kuten meijereitä, on todettavissa, että edellytykset kauppalan perustamiselle olivat olemassa. Tämä tapahtui keisari Nikolai II:n 24.4.1907 tekemällä päätöksellä. Vammala niminen kauppala, joka perustettiin Turun ja Porin läänin Tyrvään pitäjän Marttilan kylään, oli perustamisestaan alkaen epäitsenäinen. Sen perustamisen oli mahdollistanut 1890-luvun lopulla hyväksytty kunnallislain muutos, jonka mukaan kunnan sisään oli mahdollista perustaa taajaväkisiä yhdyskuntia ja epäitsenäisiä kauppaloita. Vammalasta tuli itsenäinen vuonna 1915, samana vuonna, jolloin kivisilta Vammaskosken yli valmistui.

Suomen itsenäisyys alkoi sotaisissa merkeissä, sillä tammikuussa 1918 alkoi Vapaussota. Kenraali Mannerheimin johtamat joukot vangitsivat Vaasassa olleet venäläiset sotilaat. Sitä ennen oli Ruotsilassa jo kahakoitu. Suodenniemellä punakaartilaiset ratsastelivat kirkon sisällä, mistä kirkkoherra ei lainkaan pitänyt. Kun hän lähti Vähä-Kerolle eli Mikkolaan selvittämään syytä moiseen käyttäytymiseen, hänet ammuttiin pihalle. Tyrvässä poltettiin pappila ja kirkkokin olisi todennäköisesti tuhopoltettu, elleivät omat punaiset olisi tulleet väliin. Turun seudulta saapuneet punaiset kuitenkin polttivat Vammalan kauppalan.

Talvi- ja Jatkosodassa Sastamalan kaupungin alue oli merkittävä sotilaallinen keskus. Asevarikko 1 siirtyi Helsingistä Vammalaan ja Tyrväeseen marraskuussa 1939. Samalla tänne saapui luutnantti Valle Stenvall, jonka vapaa-aikaan urheilu liittyi olennaisesti. Hänet valittiin Tyrvään Voiman puheenjohtajaksi vuonna 1940 ja siinä tehtävässä hän oli vuoteen 1954 saakka. On laskettu, että Vammalassa valmistettiin suunnilleen puolet niistä tykinammuksista, joita viime sotien aikana ammuttiin. Varikon vartioinnista huolehti Tyrvään Suojeluskunta ja Tyrvään Lotat muonittivat vartiomiehet. Lotat myös vastasivat ilmavalvonnasta, heitä toimi esikuntatehtävissä ja he valmistivat näkkileipää, jota lähetettiin rintamalle. Karkussa toimi Esikunta 2. Karkun Sorjassa oli Lottaopisto, jossa lottia koulutettiin erilaisiin maanpuolustustehtäviin.

VI TIE KOHTI SASTAMALAN KAUPUNKIA

Vuoden 1973 alusta lukien Karkun ja Tyrvään kunnat ovat olleet osa Vammalan kaupunkia. Liitosta valmisteltiin kaupunginjohtaja Matti Pullin johdolla. Sitä ennen oli Vammalaan liitetty Tyrvään kunnasta alueita kaksi kertaa: 1942 ja 1955. Viimeksi mainittu liitos oli laaja ja se käsitti mm. Nuupalan alueen, missä sijaitsee rautatieasema. Todettakoon, että Vammala muuttui kauppalasta kaupungiksi vuodenvaihteessa 1964 / 1965.

Seuraava liitos tapahtui kolmekymmentäneljä vuotta myöhemmin. Vuoden 2007 alusta lukien Suodenniemen kunta on ollut osa Vammalan kaupunkia. On myös todettava, että Keikyän ja Kiikan kunnat yhdistyivät Äetsän kunnaksi vuoden 1983 alussa.

Vuoden 2007 aikana Äetsästä tuli esitys Vammalan ja Äetsän yhdistymisestä. Mukaan tulivat myös Mouhijärven ja Punkalaitumen kunnat, joskin viimeksi mainittu jättäytyi ”yhdistymiskelkasta” pois valtuuston päätöksellä. Yhteistä päämäärää kohti jatkoivat Vammalan kaupunki ja Mouhijärven ja Äetsän kunnat. Uuden kaupungin nimeksi päätettiin antaa Sastamala, mikä on perusteltu valinta jo sen vuoksi, että muinaisesta Sastamalasta jää tässä vaiheessa

puuttumaan Kiikoisten, Lavian ja Suoniemen kunnat. Mainituista kolmesta kunnasta Suoniemi liittyi vuonna 1973 Nokian kaupunkiin.

Uusi kaupunki, Sastamala, aloitti toimintansa 1.1.2009. Sastamalan seudun Museo toivottaa sille Onnea ja Menestystä tulevina vuosina.